

§1.14 ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО БАТЬКІВСТВА ЯК СКЛАДОВА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ (Кравченко Ю.І. Національний авіаційний університет)

Вступ. Батьківство – важлива соціально-психологічна функція людини, базове покликання та, водночас, це довготривалий та неоднорідний процес, який включає в себе етапи становлення і розвитку. Рівень усвідомленості батьківства, його соціально-психологічні наслідки мають вирішальне значення для формування нової особистості. З огляду на значущість ефективного батьківства на сучасному етапі для розвитку суспільства в цілому та кожної особистості зокрема, неабиякої важливості набуває формування психологічної готовності до батьківства ще до моменту появи дитини.

Виклад основного матеріалу. Батьківство і батьківські моделі поведінки розглядаються у різних аспектах, різними школами та напрямками у психології. Представники психоаналізу (З. Фрейд, А. Адлер, К. Юнг, Е. Еріксон, Е. Фромм та ін.) основним завданням батьків вважають задоволення потреб дитини та збереження культурних цінностей. Науковцями підкреслюється важливість батьківської відповідальності, допомога в реалізації індивідуального потенціалу дитини.

З позиції гуманістичного напрямку (А. Маслоу, К. Роджерс, Ш. Бюлер та ін.) основною функцією батьківства вважається позитивне безумовне прийняття своєї дитини та забезпечення їй тепла та безпеки, що в комплексі сприяють повноцінному розвитку Я-концепції дитини й досягненню психологічної безпеки та благополуччя.

Р.В. Овчарова, психолог, дослідник, автор публікацій з теми батьківство, вважає, що характер батьківства відбивається на якості потомства, що майбутнє суспільства -

це сьогоднішній стан батьківства [1]. Дослідниця визначає батьківство як інтегральне психологічне утворення особистості (батька та/або матері), що включає сукупність ціннісних орієнтацій батьків, установок та очікувань, батьківської відповідальності та стилю сімейного виховання [2]. Перелічені психологічні категорії, включені до змісту батьківства є соціально-психологічними надбудовами особистості, які розвиваються у процесі онтогенезу особистості та відповідно до кожного етапу соціалізації.

Поняття батьківство можна розмежувати на материнство та батьківство. Вчені-психологи не ототожнюють ці поняття і виділяють особливості кожного з них. Функціональні відмінності ролей батька та матері дослідила К. Белогай [3], яка виявила, що ідеальний батько – це домінуюча особистість, упевнений у собі та вольовий чоловік, який має високий рівень розвитку комунікативних навичок та зорієнтований на думку оточення. На відміну від батька, ідеальна мати є менш домінуючою і більш доброзичливою. Г. Філіпова [4,5] виокремила такі найважливіші функції материнства: забезпечення матір'ю предметного середовища та умов для практичної, ігрової діяльності та спілкування дитини; забезпечення умов для формування культурних особливостей соціально-комфортного середовища та стилю мотивації досягнення, а також основних культурних моделей і ціннісних орієнтацій.

Теоретичний аналіз наукових джерел у ключі вивчення “материнства” та “батьківства” як окремих категорій виявив, що материнство та психологічна готовність до нього більш вивчене, ніж поняття батьківство в цілому та психологічна готовність до нього. Дослідження материнства, взаємодії матері і дитини у ранньому онтогенезі, емоційний стан жінки під час вагітності, особистісні зміни жінки, пов'язані з входженням у батьківство, сприйняття образу дитини

вагітною проводяться такими вченими, як Н.М. Авдєєва, О.В. Бажєнова, Л.Л. Баз, Г.І. Брєхман, В.І. Брутман, І.В. Добряков, О.І. Захаров, О.О. Карабанова, С. Ю. Мещєрякова, М.С. Радіонова, Г.Г. Філіпова. У своїх роботах Т. Верні, Д. Чемберлен, С. Гроф, Дж. Конджер, М. Оден, М. Сігельман, А. Бєртін, А.Я. Варга, В.І. Гарбузов, В.К. Котирло, Т.В. Нещєрет, А.С. Співаковська, В.В. Столін розкрили питання становлення відносин вагітної жінки з дитиною та вплив взаємодії матері й дитини на її розвиток, а також особливості поведінки батьків у сім'ї, їх відношення до дитини.

Такі науковці, як А.Я. Варга, О.С. Алексєєва, М.Ю. Арутюнян, А.Д. Кошєлева, С.М.Сорокоумова, А.С. Співаковська, Г.Г. Філіпова розглядали джерела дитячого неблагополуччя як наслідок батьківського способу поведінки, розкрили питання “Я-концепції батьків” та “батьківських установок”.

Узагальнюючи аналіз літератури з проблеми батьківства, слід підкреслити, що вирішальне значення для розвитку дитини має стиль батьківського ставлення. Формування особистості дитини відбувається під впливом дитячо-батьківської взаємодії. Саме у колі сім'ї закладається базис картини світу, образ себе у цьому світі, самооцінка дитини. На основі цих особистісних якостей, в подальшому дитина буде будувати відносини з оточуючим світом.

Одна з найвідоміших типологій батьківського ставлення належить С. Броуді[6]. Науковець запропонував типологію, що описує чотири типи відносин між батьками та дітьми. Наведемо коротко характеристику кожного з типів.

Для першого типу, який має назву “підтримуюча поведінка”, характерні наступні ознаки. Батьки легко пристосовуються до потреб дитини. Відношення до дитини підтримуюче, без великої кількості обмежень. Тим не менш, до дитини пред'являються певні вимоги, та її поведінка

контролюється, але робиться це м'яко, з урахуванням індивідуальних особливості дитини.

Другий тип – “домінуюча поведінка”. Основною характеристикою даного типу батьківського ставлення є прагнення прищепити дитині певні навички, звички, методи способи поведінки. Батьки цього типу свідомо намагаються пристосуватися до потреб дитини. Витриманий баланс між авторитетністю батьків та поступками дитині

Третій тип – “холодна поведінка”. Як основний інструмент виховання виступає жорсткий контроль з боку батьків та послідовне, суворе привчання дитини до певної поведінки. Батьки цього типу не виявляють великого інтересу до дитини. Основним тут виступає почуття обов'язку. У відносинах з дитиною майже немає теплоти та зовсім немає спонтанності.

Четвертий тип – “непослідовна поведінка”. Поведінка батьків не співвідноситься до віку та потребам дитини, батьками допускається багато помилок у вихованні. Батьки погано розуміють свою дитину. Їхні прямі виховні впливи, як і реакція, на одні й ті самі вчинки дитини, суперечливі. Вимоги, що висуваються непостійні, контроль за дитиною ослаблений.

На думку С. Бруді, найшкідливішим для дитини виявляється четвертий стиль батьківського ставлення, оскільки постійна непередбачуваність реакцій позбавляє дитину відчуття стабільності навколишнього світу та провокує підвищену тривожність. Однак, не тільки четвертий, а й третій стиль батьківського ставлення не сприяє формуванню благополучних батьківсько-дитячих відносин та відповідно не сприяє формуванню середі розвитку та психологічної безпеки для дитини. Для забезпечення благополучних батьківсько-дитячих відносин, які є основою ефективного батьківства, батьки мають приходити до етапу планування появи дитини з певним

рівнем підготовки. На нашу думку, забезпечити успішність реалізації батьківської функції може саме високий рівень психологічної готовності до батьківства, що сприятиме формуванню оптимального стилю батьківського ставлення батьків та реалізації оптимального формату взаємодії з нею.

Спираючись на підхід таких авторів, як Л.А. Данилевич, Т.О. Піроженко, Р.В. Овчарова, К.К. Платонов, Л.С. Сікорська, можемо визначити поняття “психологічної готовності до батьківства” як інтегративну стійку характеристику, психологічне новоутворення особистості, яке має свою структуру з функціонально пов'язаними між собою компонентами. Так, Т.О. Піроженко[7], розглядає поняття батьківства як структурне утворення, що містить наступні компоненти: когнітивний (уявлення про себе як про батьків, уявлення про ідеальних батьків, знання батьківських функцій, усвідомлення батьками родинного зв'язку з дітьми); емоційний (батьківські почуття, ставлення до дитини, ставлення людини до себе як до батька чи матері); поведінковий (вміння, навички та діяльність батьків, спрямована на матеріальне забезпечення дитини, її виховання та навчання, стиль сімейного виховання, піклування).

Одна з базових конструкцій, на якій будується психологічна готовність до батьківства, це уявлення про батьківство. Кожна людина виносить певний образ батьківства з дитинства, з батьківської сім'ї і цей образ значною мірою впливає на ставлення до майбутнього батьківства. Р.В. Овчарова [1] описує уявлення про батьківство як наочний образ явища батьківства, що виникає з урахуванням наявного у людини досвіду (насамперед, у батьківській сім'ї) шляхом його відтворення в уяві. Подання образу є менш яскравим і деталізованим, ніж сприйняття цього образу в реальній ситуації, але в той же час воно є більш узагальненим і схематизованим. По суті уявлення батьківство є фантазією, оскільки явища батьківства

насправді ще немає, а існує лише його сконструйований загальний образ, який включає в себе образи емоцій, пов'язаних із процесом виховання дітей, окремі та загальні когнітивні схеми: планування способу життя в умовах батьківства, планування виховного процесу та інше, а також образи окремих поведінкових актів та всієї поведінки в цілому.

Щербаков А.В. [8] виділяє когнітивно-рефлексивний, особистісний та емоційний компоненти психологічної готовності до батьківства та розкриває можливості розвитку кожного з компонентів з метою підвищення загального рівня психологічної готовності до батьківства особистості. Когнітивно-рефлексивний компонент включає в себе розуміння змісту поняття “батьківство”, розкриття поняття “батьківська роль”, усвідомлення своїх слабких місць у сфері батьківства та аналіз ситуацій дитячо-батьківської взаємодії. Розвиток особистісного компоненту психологічної готовності до батьківства полягає у формуванні позитивної “Я-концепції”, розвитку вміння безумовного прийняття близьких людей та робота над особистісними смислами і цінностями. Формування емоційного компоненту полягає у розвитку емпатії та підвищенні культури прояву почуттів.

Узагальнюючи, розуміємо, що кожен з компонентів важливий та усі вони взаємопов'язані. Поглиблене вивчення компонентів психологічної готовності до батьківства, та можливості впливу на кожен з них, є подальшою метою нашого теоретичного та емпіричного дослідження. Основними напрямками подальшого дослідження вбачаємо наступне.

На *когнітивному* рівні: розширення знань про батьківство майбутніх батьків; формування образу успішного батьківства; формування реалістичних, оптимальних умовиводів на рахунок батьківства. На

особистісному першочерговим завданням є робота з установками та сформованими уявленнями про батьківство, а також розвиток позитивного погляду на життя, розуміння своєї цінності та цінності кожної людини. Вплив у *емоційній* площині на формування психологічної готовності до батьківства вбачаємо у підвищенні рівня емоційного інтелекту, адже саме розуміння, прийняття власних емоцій і емоцій інших людей та високий рівень емпатії є основою конструктивної, ефективної комунікації. Можливості розвитку *поведінкового* компоненту вбачаємо в освоєнні продуктивних поведінкових стратегій, розвитку навичок прийняття рішень, планування та реалізації цілей.

Також для формування високого рівня психологічної готовності до батьківства, на нашу думку, важливим є розвиток таких багатокомпонентних опцій особистості як комунікативна компетентність та стресостійкість.

Цілеспрямований вплив на кожний з компонентів психологічної готовності до батьківства може значною мірою підвищити рівень її сформованості. Максимально комфортна та продуктивна реалізація батьківської функції можлива саме за умови сформованості психологічної готовності до батьківства у батьків ще до моменту народження дитини.

Висновки. Батьківство, як важлива соціально-психологічна функція людини, є сукупністю ціннісних орієнтацій, установок та очікувань, батьківської відповідальності та стилю сімейного виховання. Рівень усвідомленості батьківства, його соціально-психологічні наслідки мають вирішальне значення для формування нової особистості.

Дослідження зарубіжних і вітчизняних психологів демонструють вирішальне значення впливу стилів батьківського відношення та дитячо-батьківської взаємодії на розвиток дитини. Основою продуктивної дитячо-

батьківської взаємодії служить високий рівень сформованості психологічної готовності до батьківства.

Поняття батьківство диференційоване на материнство та батьківство, кожне з яких має свої функціональні особливості. В той же час є базові компоненти притаманні батькам будь якої статі. Саме вплив на кожен з цих компонентів, на нашу думку, є основою формування психологічної готовності до батьківства.

Узагальнюючи вивчення складових психологічної готовності до батьківства, як багатогранної структури, можемо виділити наступні компоненти: когнітивний, особистісний, емоційний та поведінковий. Припускаємо, що вплив на кожен з цих компонентів дає змогу підвищити рівень готовності до батьківства.

Вивчення кожного з компонентів та можливостей їх розвитку є метою нашого подальшого дослідження. На нашу думку, саме високий рівень психологічної готовності до батьківства є запорукою ефективного, щасливого батьківства, яке створить благотворний простір для розвитку успішної, щасливою, гармонійної особистості.

Список використаних джерел:

1. Овчарова Р. В. Родительство как психологический феномен : учебное пособие. Москва: Московский психолого-социальный институт, 2006. 496 с.
2. Овчарова Р. В. Психология родительства : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр “Академия”, 2005. 368 с.
3. Белогай К. Н. Культурные модели материнства и отцовства как факторы формирования родительского отношения. Журнал практического психолога. 2005. № 5. С. 41–46.

4. Филиппова Г. Г. Материнство и основные аспекты его исследования в психологии. Вопросы психологии. 2001. № 2. С. 22–36. 6.
5. Филиппова Г. Г. Психология материнства : учебное пособие. М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. 240 с
6. Васильева Е.Н. Ролевая структура детско-родительских отношений: монография. Н. Новгород: НИУ РАНХиГС, 2015. 196 с.
7. Пироженко Т. О. Хартман О. Ю., Виховуємо дитину – зростаємо як батьки : навчально-методичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 168 с.
8. Щербаков А.В. Родительские роли как детерминанты формирования личности в контексте психологической готовности к родительству у студенток вуза: автореф. диссертации ....канд.псих.наук:19.00.07. Нижний Новгород, 2014. 28 с.
9. Deater-Deckard Kirby. Parenting Stress. New Haven: Yale university press, 2004. 208 p.
10. Е.Н. Васильева, А.В. Щербаков. Психологическая готовность к родительству: монография. Н. Новгород: НИУ РАНХиГС, 2015. 208 с.
11. Чемберлен Д. Разум вашего новорожденного ребенка. М.: Независимая фирма "Класс", 2005. 224 с.
12. Мещерякова С. Психологическая готовность к материнству. Вопросы психологии. 2000. № 5. С. 18–27.
13. Андреева Т. В. Психология семьи : учеб. Пособие. СПб. : Речь, 2007. 384 с.
14. В.В. Вишньовський. «Формування психологічної готовності жінки до материнства»/Матеріали V Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів. Актуальні задачі сучасних технологій – Тернопіль 17-18 листопада 2016.
15. Гурьянова Т. Развитие психологической готовности к материнству на стадии планирования

беременности, во время беременности и после родов : дис...
канд. психол. наук : 19.00. 07. Барнаул, 2004. 176 с.

16. Гусак Н. І. Підготовка юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка та батька : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2005. 18 с.

17. Ярошинська О. О. Розвиток поглядів на інститут батьківства в історії української етнопедагогіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” К., 2005. 18 с.

